

ДОБА ГЕТЬМАНЩИНИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

У статті розглядається питання викладення шкільного курсу історії в українських закладах середньої загальної освіти на прикладі теми утворення, піднесення та поступового занепаду Гетьманщини як першої козацької держави у ранньомодерну добу.

Ключові слова: шкільна освіта, Гетьманщина, Ранній Новий Час в Україні

In the article considered issue of teaching in school course history in ukrainian Institutions of secondary general education on the example theme born, formation, rise and gradual decline the Hetmanate like first of the cossack state in Early Modern Time.

Key words: school education, Hetmanate, Early Modern Time in Ukraine

Відповідно до чинної навчальної програми МОН України період Гетьманщини починають вивчати у 8-у класі за результатами навчання учні повинні мати чітку громадянську позицію, визнавати загальнолюдські та національні цінності, розуміти свою приналежність до власної держави й усвідомлювати свою роль в збереженні історичного та культурного надбання [8, с. 3-8].

Метою даної статті є аналіз сучасних навчальних матеріалів та пошук ефективних методів викладення шкільного курсу історії для покращення роботи закладів загальної середньої освіти.

Джерельна база доби Гетьманату в основному складається з письмових джерел (універсали, приватні листування, союзні договори, укази російських імператорів, заключення військової старшини тощо), які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України [3, с. 167-168]. На сьогодні всі ці документи оцифровані. Також сюди можна додати козацькі літописи, в яких автори описують тодішні події у якості очевидця, й по-різному коментують те, що тоді відбувалося [6]. Загалом документальна основа добре зберіглася й загальнодоступна, хоча заради справедливості треба зауважити, що на жаль, значна частина писемних та речових джерел й досі знаходиться в архівах РФ, що дещо обмежує наукові дослідження.

Загалом часовий проміжок існування держави Війська Запорізького можна розбити на декілька етапів: Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького, Руїна, гетьманування Івана Мазепи, остаточна ліквідація гетьманату Катериною II [1, с. 145-227]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що хронологічні межі Гетьманської держави охоплюють період від 1648 до 1764 року. Звичайно, в умовах постійних соціально-економічних та політичних заворушень змінювались й

територіальні межі державного утворення, однак не дивлячись на це можна затвердити, що географічні межі охоплювали переважно Лівобережної та частину Правобережної України вздовж річок Дніпра та Пд. Бугу.

Події успішної «весняної війни» вселяли надію козацтву на повне знищення свого тогочасного головного ворога — польської корони, але підступність кримського хана підштовхнула Богдана Хмельницького до укладання першого невтїшного договору — Зборівського 1649 року. Як зазначав Михайло Грушевський у своїй праці «не насміялися викликати Річ-посполиту шляхетську на рішучу розправу, ані не мали охоти вернутися в становище її підручників і слуг, як вона того хотїла» [5, с. 24]. Наступні роки Хмельниччини були дуже важкими, і врешті-решт опинившись у скрутному становищі, гетьман підписує карколомні Березневї статті 1654 року. Після смерті Хмельницького в козацькому середовищі утворюються протилежні табори, які підтримують або союз з Річ Посполитою, або з московією. Невтїшна ситуація склалася ще й завдяки діяльності польських, османських та московських послів, які плели політичні інтриги. Гетьмани до останнього намагалися боротися за власну автономність, проте імперії завжди домовляються з імперіями, й 1686 року Польща уклала з росією «Вічний мир», щозакріпило за останньою право володіти Гетьманщиною [9, с. 22-23].

До речі, найулюбленіша в учнів тема курсу історії з циклу Козацької держави — це гетьманування Івана Мазепи, адже завдяки його зусиллям настає певного роду розквіт ікультурне піднесення, проте Північна війна загострила відносини між гетьманом та Петром I, що згодом переросло у відкрите деспотичне ставлення російського правителя до Козацької держави. Протягом першої чверті XVIII століття московський режим впроваджує цілу низку «реформ», які носили в собі антиукраїнську

політику — I та II малоросійської колегії виконували функцію політичної петлі гетьманського устрою, а вже за часів Катерини II відбулося остаточне знищення Гетьманщини як державного інституту [1, с. 218-229].

У сучасній шкільній програмі ця тема вивчається успрощеному форматі. В українських підручниках автори намагаються розбавити навчальний матеріал яскравими ілюстраціями, виписками з документалістики, qr-посиланнями тощо. Проте не можна ігнорувати той факт, що рекомендовані МОН України підручники необхідно детально переглянути, адже в багатьох з них й досі простежується проблема застарілого, а подекуди й відкрито небезпечного матеріалу.

Як зазначає Біляєва С. О. перед українськими авторами шкільних посібників постає 2 завдання: деколонізувати, декомунізувати та дерусифікувати навчальний матеріал, й подати його з точки зору української, а не російсько-радянської історіографії [2, с. 37-41]. Наприклад, деякі автори й досі висвітлюють Переяславську раду 1654 року як взаємовигідні відносини між Українською державою та московією, й

подають ті події так, ніби вся козацька старшина одноосібно підтримувала цей союз [4, с. 132-135], хоча насправді реальність була набагато суворішою.

Зважаючи на сучасні умови, (стрімкий розвиток інтернет технологій, повномасштабне вторгнення РФ на територію України, інакша форма сприймання інформації молодим поколінням) найбільш ефективним методом викладення курсу історії в загально середніх закладах освіти є поєднання традиційних (розповідь вчителя, ведення конспекту, дослідження історичних джерел) з інформаційно-комп'ютерними технологіями [7, с. 61-65]. Серед ІКТ можна виділити: Kahoot, презентації в PowerPoint та Canva. На перший погляд ці інструменти дуже прості й вже давно стали нудними, проте перевага цих додатків полягає в тому, що вони є безкоштовними і вміщують в собі багато різноманітних функцій.

Отже, з усього вище зазначеного можна зробити висновок, що Доба Гетьманщини — це визначний та водночас складний період української історії, який має центральне значення в шкільній освіті, адже на прикладі цієї теми учні мають можливість ознайомитись з національною ідеєю, козацькою культурою та простежити за розвитком політичної системи першої козацької держави. Правильне використання різноманітних форм навчання, перегляд ідеологічних конструкцій, які залишилися в шкільній освіті ще з радянських часів та постійне вдосконалення навчальних матеріалів може допомогти українським викладачам покращити загальний рівень історичної освіти та сформувати національну ідентичність молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоцерківський В. Я. Історія України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 536 с.
2. Біляєва С. О. Російські міфи в шкільних підручниках з історії України. *Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів : матеріали V Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції* (Київ, 27 березня — 2 квітня 2024 року). Упоряд.: Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 35—43
3. Белашов В. І. Огляд документальної бази історії Гетьманщини у фондах Центрального державного історичного архіву України у Києві. *Сіверщина в історії України: зб. наук. пр.* К.: Глухів, 2012. Вип. 5. С. 167—169
4. Власов В. С. Історія України : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : ЛТД, 2021. 256 с.
5. Грушевський М. Історія України-Руси: у 11 т. : т. IX (I): Хмельниччина роки 1650—1653. Нью-Йорк, 1957. 869 с.
6. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Грабянки. Упорядн. та перекл.: В. Крекотень, В. Шевчук, Р. Іванченко. К: Дніпро, 2006. 976 с.
7. Ічанська Н. В. Застосування інформаційних технологій на уроках історії *Математика. Інформаційні технології. Освіта : зб. статей.* Луцьк : ВНУ, 2023. № 10. С. 60—67.
8. Навчальні програми для закладів середньої загальної освіти. Історія України. Всесвітня історія. 6—11 класи. 2022. 106 с.

9. Україна крізь віки. У 15-ти тт. : Т. 8: Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1999. 304 с.

Науковий керівник доктор історичних наук, професор Черемісін О.В.